

Een tussentijds portret

Over een ideaalbeeld van mijzelf

In 'Op het spel gezet' (1993) maakte ik een schets van iemand, die afstand had genomen van het christendom en nu een nieuwe inhoud moest geven aan zijn leven. In feite maakte ik hier een portret van het verwachtingsbeeld van mijzelf.

Een schets

De tekst luidde als volgt:

'Een modern mens is iemand, die uitbundig kan genieten van de mythische en religieuze verbeeldingskracht van het verleden, omdat hij hierin zijn eigen rusteloos verlangen naar eenheid en harmonie weerspiegeld ziet. Hij kan esthetisch van deze verbeeldingskracht genieten en zelfs bepaalde brokstukken hieruit gebruiken voor de interpretatie van zijn leven. Waar hij geen begrip voor op kan brengen, zijn alle pogingen in het verleden om de waarheid onder woorden te brengen en deze verplichtend aan anderen op te leggen. Dat is voor hem een vreemde wereld.

Een modern mens is iemand, die de bevrediging van zijn diepste metafysische en religieuze verlangens niet meer vindt in de bestaande religies of godsdiensten. Zij hebben geen weet van de existentiële naaktheid van de mens. Hij treft deze existentiële naaktheid wel aan in de moderne muziek en literatuur. Hierin maakt hij op een indringende wijze kennis met de disharmonie van het moderne leven. Zonder de klassieke literatuur of muziek af te wijzen geniet hij van moderne muziek en moderne literatuur. Hij heeft afgeleerd om alleen mooi te vinden wat direct in het gehoor ligt. In een langdurig leerproces is hij gewend geraakt aan het feit, dat een muziekstuk niet in een consonant, maar in een dissonant mag eindigen. Hij vindt het heel normaal, dat een boek geen 'happy end' meer heeft zoals vroeger. Het harmoniemodel van het verleden met zijn statisch wereldbeeld is doorbroken. De ongeborgenheid en naaktheid van het moderne bestaan kan aan het daglicht treden.

Een modern mens begrijpt daarom, waarom de componist Schönberg zoveel moeite deed om de-in-het-gehoor-liggende harmonie van de klassieke muziek te overstijgen in de richting van de atonale muziek (de 'kakafonie', zoals veel tegenstanders zeggen). Hij laat zich meeslepen door de moderne literatuur, van Kafka tot Beckett. Hierin leest hij zijn eigen worsteling als moderne mens om zin te geven aan zijn leven in een schijnbaar zinloze wereld. De monologen, die Beckett heeft neergeschreven, geven hem meer inspiratie dan alle kerkdiensten hem ooit hebben kunnen geven.

Een modern mens voelt zich op zijn manier een metafysisch en religieus wezen. Hij weet, dat hij steeds vragen stelt die voor hem onbeantwoordbaar blijven, maar toch niet onderdrukt mogen worden. Hij neemt bij het zoekproces niet meer zijn toevlucht tot wereldbeschouwingen, die hem een sluitend antwoord bieden en daarmee geborgenheid en zekerheid. Hij blijft een zoeker tot aan het einde van zijn leven, een levensbeschouwelijke nomade, die van vele markten op metafysisch en religieus gebied thuis is, maar hierin niet zijn thuis vindt.

Een modern mens is zich bewust, dat hij een grote prijs moet betalen voor zijn vrijheid op levensbeschouwelijk gebied. Maar dat is het hem waard. Hij weet, dat hij eenzaam zal zijn in de strijd om de zin van zijn leven, zonder de steun van een gemeenschap van gelijkgestemde mensen. Hij mist af en toe rituelen waarin de ervaring van mensen bij belangrijke gebeurtenissen in het leven op niet-sentimentele wijze verwoord worden. In zijn fantasie

neemt hij zich voor om in het klein zo'n gemeenschap met anderen te stichten en rituelen te maken, die passen bij de ongeborgenheid van het bestaan'.

Terugblik

Met een zekere bewondering kijk ik nu terug op de bovenstaande schets van de moderne mens. Het is duidelijk een tijdsbeeld van mijzelf en van mijn idealen op dat moment. Ik heb net afscheid genomen van het christendom en kijk nu vooruit naar de nieuwe fase in mijn leven, die wereldbeschouwelijk gezien nog helemaal open ligt. Ik breng deze fase in verband met wat de filosoof Nietzsche (1844-1900) omschrijft als de fase van het nihilisme na de dood van God, getekend door leegte en ongeborgenheid. Deze leegte heb ik voor mijzelf willen vullen door een schets te geven van mijzelf als moderne mens. Eigenlijk ging het hier niet over het beeld van een moderne mens, maar van een gesecculariseerde mens. Ik teken hier iemand die de vaste wereldbeschouwingen met hun ideeën over de éne waarheid afwijst en probeert te leven met de existentiële naaktheid, die het bestaan nu met zich meebrengt en die veel beter tot uiting komt in de moderne muziek en moderne literatuur dan in de bestaande religies. Toch voelt deze mens zich niet een a-religieuze mens. Hij blijft zich verwonderen over het bestaan en maakt hierbij gebruik van de eeuwenoude mythische en religieuze verbeeldingskracht, omdat deze niet op de waarheid gericht is, tenzij op de literaire waarheid. Hij wil de volle prijs betalen voor het gemis aan zekerheid en geborgenheid, die het christendom hem ooit heeft gegeven. Maar hij mist hierin wel sommige dingen: de steun van een gemeenschap en bepaalde rituelen op belangrijke momenten in het leven.

In grote lijnen herken ik mijzelf nog in het beeld van een gesecculariseerde mens. Maar het neemt een minder geprononceerde plaats in mijn leven in. De fixatie hierop is verdwenen. Metafysische en religieuze vragen zijn een onderdeel van het gewone leven geworden en spelen slechts op enkele belangrijke momenten in het leven een rol. Het is geen wonder, dat in deze schets iedere gerichtheid op de deelname aan het maatschappelijk leven ontbreekt. Verder vind ik de bovenstaande schets te optimistisch over de mogelijkheid van mijzelf en van anderen om een samenhangend wereldbeeld te ontwikkelen. Ik heb er toen te weinig rekening mee houden, dat de mens maar een 'insequent' wezen is, die in een seculiere visie op het leven toch allerlei fragmenten meesleept, die hierin eigenlijk niet zo goed passen. Het is opvallend, dat ik bij het schrijven van de tekst me eigenlijk hiervan wel bewust was. Ik citeerde in een voetnoot de Italiaanse marxist Gramsci (1891-1937), die van mening was, dat de meeste mensen er geen coherente wereldbeschouwing op nahouden. Meestal hebben ze een wereldbeschouwing, die zowel uit verouderde als eigentijdse brokstukken bestaat. Deze beide leven soms onvermengd naast elkaar voort. Gramsci is wel van mening, dat deze mensen de opdracht hebben om in deze brokstukken een zekere eenheid te brengen, die aangepast is aan de moderne tijd.